

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СХХI

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 18

СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА ДАНАС

ЗБОРНИК СИМПОЗИЈУМА ОДРЖАНОГ
ОД 5. ДО 10. СЕПТЕМБРА 2006. ГОДИНЕ

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности, 25. децембра 2007.

Уредник

дописни члан
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД 2007

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ISBN 978-86-7025-451-0, (2007), p. (307–323)

УДК 811.163.41'373.22

811.163.41'282

811.163.1'355

Александар Лома (Београд)

**Два српска дијалекатска архаизма
на балтословенском плану: *џренсла* (и сл.)
„*Prunus radus*“, *џремесла* „дијафрагма“***

Срп. дијал. назив дрвета *џријесла*, *џренсла*, *сријенсла*, *сренсла*, *сџресла* своди се на псл. **čerm̃sla* (pored **serm̃sla*?) са најближом паралелом у лит. *šerm̃kšle*, даље у вези са псл. **čerm̃xa* / **čerm̃ixa* / **čerm̃sa* / **serm̃sa*, лет. *cērmukša*, лит. *šerm̃kšnis*. Словенски називи означавају 'Prunus radus', но изворним треба сматрати балтско значење 'јаребика (*Sorbus aucuparia*)'. Реч је о дрвету коре изузетно богате танином и неће бити случајно што се на истом с.-х. терену кора за штављење зове *џријесло*; изгледа да се псл. предложак **čerslo* од **čer(s)ti*, *čbr(t)q* 'сећи, гулити кору' укрстио са **čerm̃slo* како у том, тако и у значењу 'дијафрагма', срп. дијал. *џрѐмесла* са истог терена према чеш. *tříslø* 'id.'. Даље се може поредити псл. **korm̃slo* / **čьrm̃slo* 'обрамица', што води претпоставци сложене са првим чланом **(s)ker-* / *(s)kor-* 'кора' и другим **meuk(s)-* 'љуштити', са творбено-семантичком паралелом у псл. **(s)kor-lup-*, **(s)kor-lusk-* и са алтернацијама палаталног и непалаталног велара **k / k* у оба дела.

Кључне речи: етимологија, историјска фонетика, српски дијалекти, прасловенски, балтски, праиндоевропски, палатали.

Вук у другом издању свога Рјечника има из Боке назив за врсту дрвета *џријесла* „Prunus austera“ са придевом *џрѐслов* и изведеницом *џрѐсловина* „das Holz von тријесла“.¹ Skok II 199 s.v. *криша* ову реч,

* Овај прилог је резултат рада на пројекту 148004: „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ Грађа РСА даје потврде за екавски облик *џрѐсла* али само из српско-немачких речника (Поповићев и Ристићев/Кангрин), где је он свакако плод вештачког екавизирања. Аутентична је потврда за облик *џресловине* f. pl. „заостаци од негдашњих трешања“ са краја XIX в. из старе Црне Горе (Трешњево, СЕЗб 39/1926, 636). Микротопономастичка грађа дана у Pulević/Samardžić 471 употпуњује слику распрострањености овог облика на црногорском подручју: *Тријесле* у селу Комарном у Црмници, *Тријешле* у селу Трнову исте области; уз ово друго име аутори напомињу да би се тај назив могао повезати са биљком *Prunus fruticosa*, коју понегде називају *џријесла*, *џресловина*, (*дивља*) *џрешиња*.

коју квалификује као изоловану, сврстава заједно са *ѿрѣшиња* < *чрешиња* међу рефлексе лат. *cerasus*, претпостављајући непотврђен лат. предлогак **ceresula*. Скоку је промакао облик *ѿренсла*, *ѿренсловина* „неко дрво јаког мириса“ који бележи РЈА са примером из Србско-далматинског магазина, број 26/5 из 1867, стр. 52: Чесан лук и тренсла дрво, од који(х) не могу никако трпјети мириса. РСА у својој грађи има из истог извора придев *ѿренслов* у примеру: Ваља заложити тренслових дрва на ватру и, са стр. 64, *ѿренсловина* f.: Бабе од вјештица ложе на ватру тренсловину, са варијантом *ѿренславина* забележеном у *Гласнику Еѿнографског музеја* за 1927. Контекст свих ових потврда је исти — обичај ложења ватре против вештица о Месним Покладама — а подручје Херцеговина. У свом чланку о именима биљака у Херцеговини (Извешт. Гимн. Мостар 1905, стр. 22) А. Пихлер даје за *Prunus Mahaleb* из околине Стоца, Билеће и Житомишљића *ѿрѣнсла* са варијантом *ѿрѣнсула*; за облик на *-ула* у значењу „тремза“ има још једна потврда из Херцеговине, а забележио га је и Светозар Ћоровић у Мостару као назив за дивљу трешњу коју треба калемити; Лука Грђић Бјелокосић има са истог терена у истом значењу *ѿрѣнсуља* (све по грађи РСА). Усамљена је микро-топонимска потврда за варијанту са дугим „јатом“ и назалом *Тријенсла* (Никшићке Рудине, Pulević/Samardžić 471).

Постоји и варијанта на *-с-*. У грађи РСА нашли смо само *сријемзла* *Prunus Mahaleb* L. са Виса, по Шулеку (Im. 375) и *сремеловина*² у примеру из Бос. Виле за 1911: На бијеле покладе наложити на ватру мало *сремеловине* где је опет реч о одбрани од вештица. Pulević/Samardžić 437 дд. наводе *сренсла*, *сријенсла* и *сресла* као назив за дивљу трешњу и низ микро-топонимских потврда са црногорског тла.³

Очито се ради о варијанти назива за дрво *Prunus padus*, *Prunus mahaleb* *сремза*, где почетно *-с-* алтернира у српско-хрватском са *-ц-* (*цремза*, *цримза*, *црѣмжа*) које је у штокавском дијалекту закономерно настало од псл. **č-* пред *-r-*, док се *-з-* објашњава секундарним озвучењем првобитног **-s-*, које се очувало у слн. *srĕmsa* поред *črĕmsa* / *črĕnsa* „*Prunus padus*“; други словенски језици показују на том месту *-x-*: рус. *черѣмха*, чеш. *střemcha*, такође слн. *črĕmha* итд. Алтернација *s-* / *č-* у анлауту још је прасловенска а заједничка је и балтском, где према лит. *šermùkšlė*, *šermùkšnis*, лет. *sĕrmauksis*, *sĕrmùkšs* имамо лет.

² Sic! Испис је ваљан, што сам утврдио провером извора (стр. 219); да ли је у њему можда посреди штампарска грешка уместо **сремсловина*, остаје отворено.

³ Мтоп. *Сријенсла* двапут у Бањанима, једном у Боци (село Камено изнад Херцег Новог), *Сренсла* bis, *Сренслице*, *Сренслишћа*, *Сренслова долина* bis, *Сренслове долине* bis, *Сренслова главица*, *Сренслова* (на топографској карти: *Сремслова*) *гомила*, *Сренслова ѿрла* све на подручју Опутне Рудине, *Сренслове ѿорине* на два места у Бањанима.

cĕrmukša, *cĕrmaũkša*, све у значењу „јеребика, *Sorbus aucuparia*“; ту је посредни један од случајева смене палаталног и непалаталног велара у балто-словенском. Варијанта на *ĩpr-* забележена је у Херцеговини и од облика фитонима без *-l-* *ĩprĕmza* = *цремза* „*Prunus Mahaleb*“ (грађа РСА); она се објашњава дисимилацијом *ĩsc* > *ĩi* под утицајем спиранта *s*, *z* или *sh* у следећем слогу; уп. *ĩĕstĩa* Босна, Далмација < *цĕstĩa* (Skok I 259). Аналоган развој запажа се у *ĩprešnja* < *црешња* < *чрешња*, топониму *Тремошњица* од *Цремошњица*, од *цремош* „дивљи лук, *Allium ursinum*“. Старији облик *црѣмсла* изгледа да је посведочен на терену Црне Горе у једној старосрпској повељи из XV в.⁴ Облици на *cp-* могли би се схватити као дублета типа **sermъsa* поред **ĉermъsa* са алтернацијом ие. палатала и велара, о којој ће још бити речи, а *-ĩi-* у облику **cĩpresla* (уп. *Cĩpreслове ĩорине* у Бањанима „по дрвету стресли“ Pulević/Samardžić 440) би у том случају било секундарно уметнуто у групу *cp-* насталу ликвидном метатезом, или ипак и ту треба поћи од облика на *чp-* > *цp-* са метатезом *ĩscp-* > *cĩsp-* и доцнијим испадањем *-ĩi-*; уп. западнословенске развоје **ĉermъxa* > пољ. *strzemcha*, чеш. *střemcha* поред пољ. *trzemcha*, стчеш. *třemcha*.⁵ Тиме се долази до реконструкције **ĉermъsla* (и **sermъsla*?) као варијанте од **ĉermъsa* / **ĉermъxa* поред **sermъsa*, са суфиксом *-l-* који има аналогiju у наведеном лит. облику *šermũkšlė*.

Овамо би могао спадати и један други дијалектизам са истог терена. А. Јовићевић забележио га је у Ријечкој нахији у значењу *ĩprĕмесла* f. „пречага између груди и трбуха у говеда“, са примером: Затим се покроји тремесла (ZNŽO XIII 114). Вјеслав Бориш, који је први скренуо пажњу на ову реч (Boryš 1978, 37–40), даје и пример из чланка о црногорској народној медицини Моја Медића (ZNŽO XX/1915, 27): сашео му је његову тремеслу првијем шавом, пак другијем његову кожу, уз објашњење израза *ĩpreмесла* „опна, талијански peritoneo, као подстава трбушна“. У грађи РСА нашли смо ову реч у значењу „препона између трбуха и ноге код човека“, са примером: Толико се напрезао да су му пукле тремесле; и тај запис је из Црне Горе. Бориш овој

⁴ У повељи Ивана Црнојевића о границама села Бајица, Бјелоша и Очинића (препис са почетка XVIII в.) данас Шекуларац (1987, 211) чита *црѣмъвѣ ц Црѣ . . њ*, док је ранији издавач Марко Драговић, Прилози за историју Црне Горе по „крисовуљу цетињском“, ЛМС 167 (1891) 3, стр. 1–21, стр. 18 читао *Цремелу*, што ће бити погрешно преписано или прочитано уместо *Црѣмсла* (уп. горе н. 2 *сремеловина*). У оснивачкој повељи манастира Мораче (препис из 1639. на зиду манастира) помиње се локалитет *црѣм’тица* (121). У зетско-дукљанским повељама помиње се и *Чремишска Скала* (ibid. 245, регистар).

⁵ Слична варијантност у називу дивљег лука *cĩpriјемош* / *cĩpriјемуш* поред *сремеш* / *сремеш*; за прасловенски се и ту претпоставља дублета **ĉermuš-* / **sermuš-*, в. ниже.

изолованој речи приписује велику, чак балтословенску старину. Његова даља интерпретација заснована је на поређењу са стпрус. *kērmens* „трбух“; он претпоставља фонетски развој *īpремесла* < **чремесла* < **чремесла*, са *īp-* < *cp-* < *чp-* као у *īпрешња*, *Тremoшник* итд. и реконструисае праоблик **čermęsla*, у којем би првобитна изведеница на *-men-* ***čermę*, *-ene* = стпрус. *kērmens* била проширена суфиксом **-sla*. Основаним се чини Боришев суд да је посредни значајан архаизам, ваљаном – његова реконструкција гласовног развоја облика. Поређење са старопруском речју је на први поглед примамљиво, али реконструисани псл. облик **čermęsla* побуђује озбиљне недоумице у погледу реалности и мотивације суфикса.⁶ Уз то, Боришево тумачење оставља реч потпуно усамљеном на словенском плану. Она, међутим, има, на истом терену, врло блиску формалну паралелу у **čermъsla* > *чремсла* > *īпренсла*, са аналогним гласовним развитком какав смо горе претпоставили, а на ширем словенском плану налази семантичку паралелу у чеш. *tříсло* поред *stříсло* „дијафрагма“. Исти предлогак **čermъsla* могао се по испадању слабог полугласа семантички и формално раздвојити на назив за дрво са чувањем и даљим упрошћавањем групе *мсл* > *нсл* > *сл* и на назив за део тела са њеним разбијањем сварабхактичким вокалом боје наслоњене на вокал првог слога: *īпремсла* > *īпремесла*.⁷ Чеш. (*s*)*tříсло* могло је настати од **črěmslo* < *čermъslo* на исти начин као *īпријесла* од *чpђмсла* < **čermъsla*. Разлика у роду објашњавала би се, бар у случају назива за дијафрагму, сингуларизацијом множине средњег рода **čermъsla*.

Може се учинити да ни ова наша претпоставка не пружа убедљиво решење етимолошког проблема који пред нас поставља дијалектизам *īпремесла*, него пре отвара нова питања; једно је могућност да се успостави семантичка веза између назива за шумско дрво и за унутрашњу преграду у телу сисара, а друго — ваљаност досадашњег подвођења чешке речи (*s*)*tříсло* под псл. **čerslo* са веома разгранатом семантиком. Подробније разматрање тог реконструкта у његовим разним значењима — од којих су најраспрострањенија „раоник“ и „кора за штављење“ — приближиће нас одговору на оба питања.

⁶ Аутор сам признаје да у прасловенском нема потврде за суфикс **-sla*, али га допушта с обзиром на лит. *-sla* и на слов. *-slo* (Boryś 1978, 290). Заправо би једноставније било претпоставити да је *īпремесла* секундаран фемининум настао сингуларизацијом множине средњег рода изведенице на *-(s)lo*, но то је суфикс поствербалне, а не деноминалне творбе; као пример за ову последњу Бориш наводи псл. **črmy-slo* / **kormy-slo*, прихватајући за ту реч једну анализу која није вероватна, в. ниже.

⁷ Аналогичу би пружао облик *сремеловина* (дисимилован од **сремесловина*?), ако је ваљан, уп. нап. 2.

Спорно је да ли је у случају псл. **čerslo* посреди један или два а можда и више различитих етимона. Прва могућност прихваћена је у ЭССЯ 4, 74–76, који реконструише у свим значењима **čert-slo* од глагола **čersti* „сећи“. Изворно значење било би „оно чиме се сече, оруђе за сечење (нож, раоник)“, у којем једино реч има индоевропске (заправо: балтске) паралеле, изведено — „оно што је одсечено (кора дрвета, летве за ограду)“, а пренесено — крста, појас (као део тела и као део одеће), бедра, полни органи, носна кост, дијафрагма, било каква преграда“. У SP 2:162 раздвојена су три значења у три посебне одреднице. Под *čerslo* 1. стављено је значење „раоник, лемех“, под *čerslo* 2. сабрана су значења „истуцана кора дрвета коришћена као штавило“, „дебела даска“, „узак свод отвора у зиду, горњи део улаза“, „ограда врта, тор од плетера“, „преграде у орачу“, а под *čerslo* 3. „део тела око појаса, крста, бедра, полни органи, препоне, дијафрагма; комадић, појас земље“. Прво значење било би *nomen instrumenti* од глагола сећи, а друго првобитно *nomen actionis* „сечење, гуљење“, одатле *nomen acti* „оно што је одсечено, одрано, кора дрвета“, док би се треће изводило из другог преко „појас одсечене коре“, уз указивање на некадашњу употребу појаса од коре дрвета као дела одеће, са којег би се реч онда пренела на појас као део тела и на околне делове тела. Како се види, и у SP се, без обзира на утрајање одреднице, претпоставља у свим значењима исти првобитни облик и иста етимологија, од **čert-* „сећи“. Вреди навести и мишљење Андре Вајана (Vaillant 1974, 552 д.), који стсл. *чѣрсла*, рус. *чѣресла* „крста“, чеш. *třísla* „препоне“ итд.⁸ заједно са стсл. *чѣрслъ* „појас, кеса“ изводи од *чѣрслъ* „кроз“, одвајајући ту реч од **čerslo* „лемех“ као изведенице од **čьrt-* „сећи“, а за слн. *črěslo*, чеш. *tříslu* „танин“ узима да је трећа реч, мада, с обзиром на то да слн. реч значи и „кора дрвета“, одакле је деноминал *črěslati* „гулити кору“, и „преграда у плоду ораха“ допушта такође везу са *чѣрслъ* и основну семантику хростове коре која даје танин и скидања те коре.

Што се тиче назива за раоник, традиционално извођење од коре на **ker(t)-* „сећи“ чини се неспорним, с обзиром на синоним с.-х. *чр-шало* < **čьrtadlo* и балтске паралеле лит. *keřslas* „оруђе за пуштање крви, нож за стругање“, стпрус. *kersle* „секира“. Исти корен означава гуљење коре са дрвећа у укр. дијал. *чѣр(с)ми*, *чру*,⁹ што чини вероват-

⁸ У том значењу редовно у множини, што је могло пружити основ за сингуларизацију у *чрѣмесла* f., уп. чеш. *třístla* f. (ЭССЯ 4, 74).

⁹ Иначе једини траг непроширеног **(s)ker-* „сећи“ у словенским језицима, уз делимично наслањање инфинитивне основе на **čersti*, *čьrtq*; балтску паралелу пружа лит. *skirti*, *skiriù* „делити, одвајати“, лет. *šķirt* „id.“, уп. даље нем. *scheren* „стрићи“, гр. *κεῖρεῖν* „id.“, итд. (SP 2, 166 д.).

ном изведеницу на *-slo* одатле и у значењу „кора за штављење“, а опет од „трака огуљене коре“ до „трака, појас; телесна опна; преграда, препона“ пут се не чини предалек. Но срп. дијал. *џремесла* према чеш. *(s)tríslo* и варијантност *џренсла* : *џријесла* указују да су се, у значењима „дијафрагма“ и „штавило“, укрстила два сазвучна синонима. Тај утисак снажи чињеница да псл. реч **čerslo* „штавило“ у српско-хрватском показује исти фонетски развој и подударну деривацију као фитоним *џријесла*. То досад није запажено. Као једину потврду речи **čerslo* „кора за штављење“ на с.-х. простору Skok 1, 338 наводи кајк. *чрѐсло*, деноминал *чреслиџи*. Премакло му је (као и обома прасловенским речницима)¹⁰ да постоји варијанта *џријесло* „id., танин“, која претпоставља горе описани штокавски развој *чр-* > *чр-* и затим дисимилацију *ч* [тш] — *с* > *џ* — *с*. У грађи РСА налазимо екавске и јекавске облике основне речи и њене изведенице на *-овина*; с обзиром на њену досадашњу недовољну документованост (не бележе је ни Вук ни РЈА, а на тај том РСА још ће се чекати), наводимо те потврде исцрпно: тресло: Кажу, да помаже *џресло* од штављених кожа, кад се по лејама поспе (Ђ. Радић, Јагода, Н. Сад 1883, 95), тресловина: Од тих су састојака [лозе] за подрумара од велике важности: *џресловина* (Tanin, Gerbstoff) (Ј. Живковић, Подрумар. 7), ... да она [рујевина] садржи у себи од 5 до 19,75 процента *џресловине* (танина) (Срп. нов. 1884, 336), У кори се неког шумског дрвећа ... налази *treslovina*, која служи за штavljenje kože (Ђуро Ненадић, Основи шумарства, Загреб 1924, 343), Остали су делови пива шећер ... лупулин ... *џресловина* (Мл. Србадија I 1870, бр. 4, 167), Tanin, т. танин, *џресловина* (од растове коре за чињење кожа) (Настас Петровић, Француско-српски речник II 1883).; тријесло: Главни и споредни путеви [по баштама] остају једном за свагда, и с тога се патошу шљунком, ... пијеском, или *џријеслом* (чим се коже штаве) (Ђ. Радић, Повртарство, Панчево 1878, 51); може се hrast gajiti i kao sitna šuma, pak onda se dobivaju ... izvrsno *trieslo* (Gerberlohe) za kožare (В. Šulek, Šume 1866, 106), ... samo guljenje kore u hrastovoj sitnoj šumi (što je trebaju kožari za *trieslo*) prilično je izdašan dohodak ... (id. 114), Radi *trijesla* mnogo se traže i šiške koje stvara hrastov šiškar ... (Ђ. Nenađić, Osn. Šum. 1924, 63), Kora je ... crvenkasto smeđe boje, ... Ona se upotrebljava za *trijeslo* (za štavljenje kože) ... (id. 47), Za takov gnoj može se ... upotriebiti ... šumsko listje, strunuto (sprhnuto) drvo, *trieslo* (*čreslo*) ... itd. (Pučki prijatelj 1868, 41), *Trieslom* popravi se teško tlo, jer ga čini lahkim i prhkim (id. 48), *tri(je)slo* (Nast. vjesn. 4, 59); тријесловина: Млада hrastova kora puna je trijeslovine, pa se toga radi i mnogo prodaje

¹⁰ SP 2, 162 има само кајк. *čreslo*, ЭССЯ 4, 74 само из РЈА вештачки ијекавизирано *črijěslo*.

za uštavljenje kože (Nenadić 1924, 63); тако је врућа вода испирала из храстовине танин (*џријесловину*) (Козарац, Изабране прип. 68).

Као што се види, употреба је термилошка, али тешко може бити места сумњи да би посреди било пуко штокавизирање облика *чресло* (по узору на *џрешња* : *чрешња*) ради пуристичке замене туђице *џанин* у књижевном језику.¹¹ У најмању руку изведеница *џресловина* оставља утисак народске речи, а њена формална блискост са *џре(н)словина* при подударану ареала једва да може бити случајна, поготову ако је овај дендроним изворно означавао врсту дрвета изузетно богату танином. У том случају, потпуну паралелу пружао би деривациони ланац псл. **dǫbъ* „храст“ (дрво коре богате танином) → **dǫbiti* „штавити“ → истсл. *дубити* → *дуб* „штавило“. За сремзу, *Prunus radus* не располажемо релевантним подацима, али за врсту дрвета *Sorbus aucuparia*, јеребику, коју сродни називи означавају у балтским језицима, карактеристичан је висок садржај танина у кори, чак виши него код храста, због чега се њена кора у средњем веку употребљавала за штављење.¹² Посебно пада у очи да се на истом с.-х. терену изведеницом *џр(иј)есловина* означава и дрво сремзе, *џријесле* / *џренсле* (која је као денотат вероватно заменила јеребику) и кора за штављење, *џријесло*.

Чини се, дакле, да је на овом, југозападном с.-х. терену дошло до укрштања псл. изведенице на *-slo* од *čer(t)-* „гулити кору“ у значењима „огуљена кора (за штављење); телесна опна, дијафрагма“ и облика **čermъslo* другачије структуре, у вези са балтословенским називом за јеребику. Укрштању је свакако доприносило местимично упрошћење овога другог облика испадањем назала пред *s*, у чијем исходу су се његови рефлекси гласовно изједначили са онима псл. **čerslo*.¹³

Тако се у нашем досадашњем разматрању око балтско-словенског назива за *Prunus radus* и *Sorbus aucuparia* оцртало лексичко гнездо са прилично разгранатом семантиком, која позива на преиспитивање традиционалне етимологије овог дендронима. Обично се псл. *čermъxa*, лит. *šermùkšle* итд. везује за сазвучно балтословенско име дивљег лука, сремуса **čermušъ* / *čermuša*, лит. *kermùše*. Првобитни денотат би био управо дивљи лук, *Allium ursinum*, будући да за њего-

¹¹ Или евентуално бохемизам, уп. слч. *trieslo* „id.“ < чеш. *tríslo* (ЭССЯ I.c.).

¹² По Dűppele Lexikon s.v. *Eberesche*.

¹³ До испадања *t* могло је доћи и сразмерно рано, у вези са редоследом вршења двеју приближно синхроних појава, елиминације слабог полугласа и ликвидне метатезе у датим говорима; где је прва претходила другој, група *-rmsl-* била је тешко одржива и лако подложна упрошћењу у *-rsl-*.

во име постоје паралеле у другим индоевропским језицима: гр. κρόμ(μ)υον / κρέμ(μ)υον „бели лук, чешњак, *Allium sativum*“, стенгл. *hramsā* „црни лук, бели лук“, срп. *crem / crim* „бели лук“. Како врсте *Prunus padus* и *Sorbus aucuparia* имају цвет оштрог мириса, оне би према тој општеприхваћеној етимологији биле назване по дивљем луку.¹⁴ Такав пренос свакако је могућ, што између осталог илуструје горенаведени пример из РЈА: Чесан лук и тренсла дрво, од који(х) не могу никако трпјети мириса. Но употреба јеребикине коре у штављењу свакако је пружала снажнији мотив за деноминацију, а управо смо закључили да је прасловенски назив за штавило повезан са балтословенским називом за ово дрво. Можемо, додуше, остати при старој етимологији, по којој би јеребика била означена као „дрво са мирисом налик на дивљи лук“, и претпоставити да је онда назив за јеребику због богатства њене коре танином попримио, у облику **čermъslo*, значење штавила уопште. Но ако поближе размотримо наизглед убедљив ланац етимолошког повезивања који од назива за бели и дивљи лук у грчком, германском и келтском преко имена исте биљке у балтском и словенском води до балтословенског назива за дрвета јеребику и сремзу, открићемо у њему неке слабе карике. На основу гр. κρόμ(μ)υον / κρέμ(μ)υον, стенгл. *hramsā*, ствнем. *ramusia* долази се, занемаривши проблем који поставља удвојено *m* грчког облика, до вероватне реконструкције **krémus-* / **krómus-*, но балтословенски синоним претпоставља другачији вид корена **kerm-*, а не **krem-*. Ту се, дакле, мора за невољу допустити редак „Schwebeablaut“. Други проблем поставља поређење суфикаса. Германски облик фитонима „*Allium sativum* / *ursinum*“ претпоставља суфиксално *-us-*, а грчки облик допушта ту претпоставку као и словенски, будући да се словенско *-ušъ* / *-uša* и балтско *-uše* дају свести на *-(o)usio-* / *-(o)usiā*. Што се, међутим, тиче назива за „*Sorbus aucuparia*, *Prunus padus*“, он у балтском на том месту доследно показује не очекивано *š* као рефлекс пие. *s* иза *u*, него групу *kš* која рефлектује пие. *ks* са веларним оклузивом; у словенском пак варирају *x* и *s*, и док псл. **x* иза *u* може рефлектовати како пие. **s*, тако и **ks*, **s* у том положају, с обзиром на *ruki*-правило, не може рефлектовати пие. **s* већ само *k* или групу *ks*.¹⁵ Дакле имамо код назива за лук вокализам *-re/ro-* и суфикс **-us-*, а код назива за дрво вокализам *-er-* и суфикс *-uks-/uks-*. Несводивост како коренских, тако и су-

¹⁴ Трубачов тој семантичкој спони претпоставља као тешњу и специфичнију црвљивост, склоност труљењу јеребике, која се на немачком зове *Faulbaum*, и полази од пие. **krm-* / **kerm-* „црв“ > псл. **čьrtь*, лет. *čërte* (ЭССЯ 4, 68).

¹⁵ То ограничење важи, додуше, само за оне словенске облике као слн. *srêmsa*, *črêmsa*, где иза *s* не долази консонант *l* у својству суфиксалног проширења (о којем в.

фиксалних делова двају фитонима на заједнички праоблик, уз различитост денотата, пре указује на површну и случајну сазвучност двеју речи него на њихово прасродство. При том обема заједничка алтернација палаталног и непалаталног гутурала у анлауту не пружа противаргумент у прилог њиховог етимолошког сродства, јер је реч о појави ширег домаћаја, коју, видели смо, ваља допустити и у другом слогу дендронима. Тиме долазимо до реконструкције псл. **Kerm(o)uKs-* „јаребика“, са варијантношћу палатал/велар на два места.¹⁶ Реконструисана структура тешко се може интерпретирати као суфиксална изведеница и пре указује на сложеницу, у којој је морфолошка граница могла ићи и иза и испред *m*: **K(e/o)rm-(o)uKs-* или **K(e/o)r-m(o)uKs-*. За ову другу могућност поделе говоре неке упоредиве формације:

**(s)kor-lup-* > рус. *королюпы*, с.-х. *Кралуйи*, чеш. *Kralupy*, с.-х. дијал. (ист.) *крављуйина* „опна, љуска, кора која се сљушти са дрвета, крљушт“, стсл. *скралоуџпа*, слн. *skralûp*, са *rl* > *r(r)* с.-х. *скоруџ*, итд.

**(s)kor-lusk-* блр. *каралюшчо* „љуска јажета“, **(s)koro-lušča*, **kър-luščъ* „рибља крљушт“, рус. дијал. *корљушина* „кроста на зараслој рани“.¹⁷

У првом делу у оба случаја је корен речи **(s)kora*, тачније коренска именица од које је тај самостални облик *a*-основе настао сингуларизацијом њеног колектива на **-ā* < *-eH₂*.¹⁸ Како је првобитна атематска промена морала бити скопчана са апофонијом, у **K(e/o)r-m(o)uKs-* имали бисмо *e*-превој **(s)ker-* према **(s)kor-*, **kor-* у првом делу горенаведених сложеница. Могућу формалну паралелу пружају два старогрчка глагола у значењу „грдити, ружити“, *κερτομεῖν* и *σкерβόλλειν*, чије би дословно значење било „сећи“ (τομέω каузатив од τέμ-ν-ειν) односно „гулити“ (βόλλειν ~ сл. **golъ*, **guliti?*)¹⁹

ниже), али ако би се у облицима са *-sl-* оно сводило на праие. **-sl-*, онда му у литавском не би одговарало *-kšl-*, већ *-sl-*, уп. горе наведен облик лит. *kešlas* ~ псл. **čerslo* „лемех“.

¹⁶ Великим *K* означавамо место алтернације безвучног велара и палатала.

¹⁷ Трећи могућ пример била би **kor-sta* „кроста“, са глаголским кореном од **sta-ti* као другим чланом; но како та могућност није извесна (Трубачов ЭССЯ 11, 95 види у **sta* суфикс), а семантика је другачија од овде разматране, боље је оставити ту реч по страни.

¹⁸ Претпоставка усвојена у ЭССЯ 11, 90 о првобитности ликова са везивним вокалом **koro-(lup-/lušč-)* и третманом *torot* као *tort* на словенском југу и западу чини се непотребном.

¹⁹ Вероватна веза између придева и глагола обично се формализује претпоставком *Schwebeablaut*-а **guol-* / **goul-* (тако Трубачов у ЭССЯ 7, 171), но пре би ваљало узети да је **golъ* < **g^uol-os*, а да се *u*-вокализам глагола **goul-* / **geul-* (> **zuliti*)

„кору“ или „кожу“ (* (σ) кер-); као и код сл. **koriti*, у основи би била метафора гуљења, огољавања, разобличавања.²⁰ Атематски карактер предњег члана чини мање вероватном могућност поствербалне творбе од балтосл. *(*s*)ker-ti „гулити кору“ (в. горе нап. 9) независне од **kor^o*, **kora*.

У *(*s*)kor-lup-, *(*s*)kor-lusk- други део су глаголске основе lup-, lusk- са семантиком гуљења, а значења су углавном резултативна: „о-но што се гули, љушти, скида“. Подсетимо да *čerslo „штавило“, у нашој реконструкцији *čermъslo, конкретно значи траке огуљене коре за штављење. Најпре бисмо, дакле, у другом делу сложенице *m(o)uKs-* могли очекивати неки глаголски корен у значењу „скидати, љуштити, гулити“. Такав корен постоји. Реконструирше се као **meuk-*, у основном значењу „од-/раз-решити; скинути, огулити“ (LIV 443 д.: „losbinden; abstreifen“). Реконструкција са веларним *k* заснива се на староиндијском *muñcāti* „дреши, ослобађа“, *moka-* „одрана кожа“ итд., и на балтско-словенском поредбеном материјалу: лит. *maukiti*, *maūkti* „гулити, драти“, одатле *maūkna* „лико, луб“, *munkū*, *mūkti* „умаћи“, псл. **mьkti*, поред лит. *smaūkti* „скидати, свлачити“, псл. **smukati*, **smykati* „чупати, тргати“; од кентумских језика посведочен је у грчком, латинском и ирском где му је значење, међутим, конкретизовано на ослобађање од слина, усекњивање (гр. ἄπο-μύσσω, лат. *ē-mungere*, кимр. *smūc*, *smug* „слине“). Као варијанта са палаталним ауслаутом досад је препознат само староперсијски глагол *muθ-* „умаћи“.²¹ Палатално *k* претпостављају и неке словенске речи које је тешко одвојити од овог глаголског корена, с обзиром на његово значе-

секундарно развио иза лабиовелара у редукованој бази **guol-* > **gūl-*, како то сам Трубачов у ЭССЯ 13, 125 претпоставља за **kuriti* / **čuriti* према лит. *kūrti*.

²⁰ Могуће је да се у **koriti* деноминал од **kor(a)*- укрестио са деноминалом од праие. **kori-* „војска“ у значењу „заповедати војском“, уп. А. Лома у ОП 18/2005, 27. Што се тиче грчких глагола, оба иначе слове као етимолошки нејасна. За κερτομεῖν овде се предлаже, у ствари, само модификација Prellwitz-ове етимологије, коју наводе Chantraine I 521 и Frisk I 832 а најскорије је прихвата Perpillou 1996, 112 дд., по којој би у првом делу био корен глагола κείρειν „сећи, стрићи“, пие. *(*s*)ker-, одакле се изводи и слов. *(*s*)kora); уместо таутолошког споја два синонимна глагола претпостављамо, на првом месту, поствербал * „одсечено“ > „кора, кожа“. За σκερβόλλω Chantraine (IV) 1015 s.v. помишља на сложеницу првим делом у вези са σκῶρ „измет“ а другим са βάλ-λειν „бацати“ (уп. и Frisk II 726 s.v.); O. Szemerényi, Gnomon 53/1981, 114 наводи J. Knobloch-а који поткрепљује такво тумачење семантичком паралелом нем. *besheifen*. Но повезивање σкер- са σκῶρ (ген. σκατός) формално је проблематично, тим пре што се њиме σκερβόλλειν одваја од синонимног и структурно сличног κερτομεῖν.

²¹ Потврђен је аорист *amuθa* (*hadā kamnaibiš asabāraibiš amuθa* „са малим бројем коњаника побеже“, формула у Даријевом натпису из Бехистуна).

ње у грчком и латинском: укр., блр. *муса* „(кравља) њушка“, слн. *ти-са* „прљава жена или крава“, с.-х. *мусав* „прљав око уста, слинав“, **musti, musati* „слинити“ само у изведеницама рус. дијал. *мусáла* „чељуст, подбрадак и сл.“, *мúсли* „слине“, одатле деноминал *мúслишь* „слинити“.²²

На семантику телесних излучевина може се свести источнословенска породица речи рус. дијал., блр. *мусьика* „гној“, блр. *мúсока* „сукрвица, крв из носа од удара“ (такође *мúсык* т. „гној“ СРНГ 18, 367). У ЭССЯ 20, 197 она се подводи под **muska* заједно са рус. дијал. *мúсока* „горка, слана морска вода“ и даље везује са **muskati* „гладити“, **muzga, *muzgati*.²³ Како за праоблик **muska* нема потврде у расположивој грађи, треба узети озбиљно у ЭССЯ I.c. одбачену могућност да је посредни сложенаци са другим делом у вези са **sokъ*; у најмању руку одредница **obsoka* у истом речнику id. 30, 6 показује изразит паралелизам значења („гној, сукрвица, вода у којој се усолјава свињско месо, итд.“). Пре него експресивни префикс **mu-* (?) валао би допустити укрштање са **mis-* „лучити течност“, ако већ не и сложенаци са тим кореном у првом делу.²⁴

Од облика без *-l-* могуће је да овамо спада српски дијалектизам (са истог терена одакле *ѡренсла* и *ѡремесла*) *мúскаѡи се* „осећати глад, жеђ, прохтев, жељу за јелом и пићем“: Миска му се на вино ЦГ, Јовић. 1. Гладноме се миска кад некога види да једе id., РЈА, *мúснужѡи се* „добити, осетити жељу за неком храном“: Кад ко пожели што изјести, нпр. боник или тешка жена, те се рече: миснуло јој се на јабуку Зоре, Рад ЈА 110, 225. Миснути се (кому на што, пожељети што, изјести, вели се о боник) Бока Которска, Словин. 1883, 231, Поп. Ђ. 4, РЈА (по РСА). Како се глагол употребљава једино са храном као објектом, вероватном

²² Већ је Петерсон поредио ову сл. породицу са гр. $\mu\acute{\upsilon}\xi\alpha, \acute{\alpha}\lambda\alpha\mu\acute{\upsilon}\sigma\sigma\omega$, лат. *mīcus*, срп. *мукљив* „влажан“ (по Фасмер III 16 s.v. *муслить*). Сам Фасмер I.c. претпоставља том тумачењу везу са гр. $\mu\acute{\upsilon}\delta\omicron\varsigma$ т. „влага, плесан“, $\mu\upsilon\delta\acute{\alpha}\omega$ „бити влажан, покварити се од влаге“, која је могућа само уз ad hoc претпоставку *s-*проширења. Слично ЭССЯ 20, 198 своди **musl-* на **mud-sl-* у вези са гр. $\mu\acute{\upsilon}\zeta\omega$ „сисати“, но *l* је ту свакако секундарно, како то показују ниже размотрени словенски облици.

²³ ЭССЯ 20, 202 д.; уп. тамо буг. *мúзгобелка* „стабло младог бора или јеле очишћено од коре“ слн. *múzgati* „скидати целу кору са штапа не оштетивши је“ (Pleteršnik I 617 са примером: *vřba se da muzgati*); ако је изворни лик **muskati*, како се то тамо претпоставља, онда би се бар ова значења пре него са лит. *máuti* „гладити“ (тако ЭССЯ 20, 198) могла поредити са лит. *maĩkti* и сврстати овамо.

²⁴ Занимљива је, у том контексту, и рус. реч *мúсор* „отпаци, смеће“; у својој напомени уз Фасмер III 17 s.v. Трубачов за њу и за *бúсор* „стареж“ претпоставља исто, турско порекло, али у ЭССЯ 20, 199 даје одредницу **musorъ* са знаком питања и помишља на сложенаци **mu-sorъ* са експресивним **mu-* и **sorъ*.

се и овде чини изворна семантика лучења телесне течности, уп. с.-х. *навире му вода на усѣа* „осећа велику жељу за нечим“ (РСА 2, 724b s.v. *вода*),²⁵ у том случају псл. **mʸs-ka-ti*, **mʸs-nʌ-ti*, у превоју дужења нулске базе пие. **m̃uk-* према **mouk-* > псл. *mus-*.

У староиндијском, глаголски корен **meuk-* јавља се и са проширењем *-s-*, вероватно десидеративног порекла: *mokṣa-* „ослобођење“ итд.²⁶ Једна тако проширена основа може објаснити и други део у лет. *čęr-mukša*, лит. *šer-mùkšle*, *šer-mùkšnis*; формално би одговарало псл. **mъx-/ *mʸx-* у **čer-mъxa*, *čer-mʸxa*, док би **mъs-* / *mus-* представљало варијанту са палаталним *k* иза кога је могло а није морало стајати *s*: **m(o)uk(s)*.

Даље треба указати на формалну блискост реконструисане сложенице сл. **čer-mъs(l)-a*, **čer-mъx-a*, **ser-mъs(l)-a* и сл. „огуљена кора, трака; дрво са којег се кора гули“ са прасл. **čьrmʸslo* у кашубском *čãrměslë* „обрамица“ поред **kormʸslo* у руском *коромысло* „id.“. Изворно значење било би *„дрво са којег је огуљена кора“, или можда *„предмет од јеребиковине“ (уп. рус. *коромысло рябиновое*), мање вероватно *„пречага“ (ипак уп. горе дефиницију за *йрѣмесла!*).

Коначно, у контексту овог разматрања ваља се осврнути и на рус. дијал. *мысь* Псков, *мысль* *ibid.*, Свердловск „веверица“, посведочено можда већ у „Слову о Полку Игореве“, у ЭССЯ 21, 52 реконструисано као **mʸstlʸ* у вези са лат. *mūstēla* „ласица“, осет. *mʸstulæg* „id.“; но та реконструкција занемарује како присуство вокала иза *-t-* и у латинском и у осетском облику, тако и руски облик без *-l-*. Стога би се смело помишљати и на поствербал од **mʸs-ti* „гулити, драти“. Могућу семантичку паралелу пружало би *белка* „веверица; крзно веверице и сличних животиња“; претпоставци да је изворно реч означавала посебно цењену врсту беле боје и њено крзно, може се као алтернатива поставити извођење од глагола **běliti* са (још прасловенским) специјализованим значењем „гулити (кору), љуштити (кору, опну), драти

²⁵ Skok II 431 ставља под реч *m̃sao*, за коју претпоставља првобитно значење „poželjeti nešto“. Ипак се, засад, не види довољан семантички основ да се овамо укључи и псл. **mʸslʸ*, које, ваља рећи, нема убедљиве етимологије. Нека нам ипак буде допуштено да укажемо на паралелизам употребе речи **mʸsliti se*, **mʸslʸ* у рус. дијал. *мыслиться* „нравится“: как мне эта постройка мыслиться Покр. Влад. 1910, *ibid.* s.v. 2. *мысль* сметана вам не по мысли Шуйск. Влад. Водарский (СРНГ 19, 62). Занимљива је и упоредност облика *муслить* „мислити, премишљати“ и *муслиться* „слинити (плачући)“ на истом, северозападном руском подручју (Псковска и Тверска губернија, СРНГ 18, 364 д.).

²⁶ Слично образовање гр. *μύξα* „слуз, слине“ Фриск објашњава као рефлекс сигматске основе одражене у лат. *mūcor* „плесан, среш, влага“ (Frisk II 277).

(кожу)²⁷ Суфикс *-lь* имао би ту резултативно значење: „оно што је скинуто, одрано“ као нпр. стсл. **сѣхль** „осушена дрва“ од **sъxnŋoti* (Vaillant 1974, 557 д.).

Што се тиче дендронима **čermъsla*, лит. *šermùkšle*, елеменат *-l-* се и ту јасно очитује као секундаран с обзиром на псл. **čermъsa*, **čermъxa*, лет. *cērmukša* итд. За **čer(mъ)slo* (n.pl. > f.sg. *-sla*) „пречага, преграда; штавило“ и **čermyslo* / **kormyslo* „обрамица“, немамо паралелних облика без *-l-*, но како су посреди *nomina instrumenti* ту бисмо имали посла са псл. суфиксом *-lo* као нпр. у **greb-lo* „весло“ или *-slo* као нпр. у **vez-slo* > **veslo*; у првом случају ваљало би претпоставити глаголску основу проширену на *-s-* **mukš-*, у другом би се могло радити и о простој **muk-*. Од литавских облика старији ће бити *šermùkšlė*, где би глаголски корен **mukš-* био проширен суфиксом **-liā* за *nomina instrumenti*, уп. *knyslė* „рило“ поред *knỹsis* „ривење“, *rėplės* f.pl. „клешта“ од *rėpti* „обухватати“, итд. (Otrębski 1965, 106), прасл. *-l'a* у **grabl'ę* „грабље“ итд. (Sławski 1974, 106), а *šermùkšnis* је могло настати одатле наслањањем на деминутивни суфикс *-Vkšnis* / *-Vkšlis* (уп. Otrębski 1965, 215 д.). Образовање **čermъs-la* најпре се може поредити са псл. изведеницама на *-la* као **met-la* од **met-* „мести“, **tesla* од **tes-ati* итд. (уп. Vaillant 1974, 550 д., Sławski 1974, 104 д.), које такође означавају оруђе или средство вршења глаголске радње (овде: штављења!). У свим овим случајевима посреди су суфикси поствербалне творбе, што би поткрепљивало горе изнесену претпоставку да у претходном елементу *-mъs-*, *-mъx-*, *-mux-*, *-mys-* (у варијанти **čermuxa*), балт. *mukš-* треба видети превојне варијанте глаголског корена *meuk(s)-* (**muK(s)-*, **mouK(s)-*, **mūk(s)-*) са варијацијом веларног **k* и палаталног **k̑* у ауслауту.

Древна балтословенска сложеница коју овде реконструирамо није занимљива само за историју материјалне културе, с обзиром на своје семантичко гранање у разне животне сфере (штављење коже, пренос терета, животињска и људска анатомија, фитонимија), већ и за један од средишњих проблема историјске фонологије балтских и словенских језика, а то је присуство у њима паралелних кентумских и сатемских ликова. Имамо пред собом, наиме, јединствен случај када се може посматрати понашање двају палатала унутар исте речи. С обзиром да се ниједан праиндоевропски корен не реконструира са два палатала, а да нема ни праиндоевропских суфикаса који би садржали палатал, такву могућност може пружити једино сложена реч. У балто-

²⁷ У том случају и севернословенска реч **myslivъсь* „довац“ изворно би значила „дерач кожа“, а не „мислилац“, како се обично тумачи (уп. ЭССЯ 21, 47 s.v.) .

словенском називу за *Sorbus aucuparia* (*Prunus padus*) запажају се следеће варијације палаталности:

- 1) велар — велар: **kermuks-* > **čermъxa*, лет. *cērmukšā*;
- 2) велар — палатал: **kermuks-* > **čermъsla*;
- 3) палатал — велар: **ķermuks-* > лит. *šermùkšle*, *šermùkšnis*;
- 4) палатал — палатал: **ķermuks-* > **sermъsa*.

Да бисмо разумели ову варијантност, треба се осврнути на механизам и процес сатемизације. У њему ваља претпоставити следеће фазе, овде илустроване на примеру безвучног палатала и његовог развоја у пие. називу за број десет **dek̥m*. Полазна тачка била је фонологизација испрва позиционо условљених умекшаних алофона веларних гутурала у „протосатемским“ дијалектима познопраиндоевропског језика:

1. **[k̥]* > **k̥*;
- 2) **k̥* > **k̥s̥*, уп. фин. (*kah-/yh-*)*deksän* „8, 9“;²⁸
- 3) **k̥s̥* > **t̥s̥* (ć), уп. нуристански (кати) *duc* [duts];
- 4а) **t̥s̥* > **ʃ* (стперс. *daʃa°*, алб. **djeth* > *dhjetë*);
- 4б) **t̥s̥* > **ś* (стинд. *daśa*);
- 5) **ś* > *š* [ʃ] (лит. *dėšim-t*) / *s* (авест. *dasa*, јерм. *tasn*, стпрус. *desim-p-ts*, лет. *desmit*, псл. *desę-tь*).

Посебан случај представља развој групе **ks̥*. У балтском, словенском и иранском вршила се прогресивна асимилација денталног спираанта палаталном: **k̥s̥s-* > **k̥s̥-*: **deksino-* > авест. *dašina-*, лит. *dėšinas*, прасл. **desъnъ*, очувала се дакле дистинкција између **ks̥* и **k̥(u)s-* (> ав. *xš*, балт. *kš*, сл. *x*), док се у староиндијском дисимилација вршила у обратном смеру: **k̥s̥s-* > **ks̥*, те је у њеном исходу палатал бивао депалатализован: стинд. *dákšina-* (*sa s* > *š* [ʃ] по *ruki*-правилу); дакле, у положају пред *s* дистинкција између праие. **k̥* и **k̥(u)* ту је неутрализована.

Током прве и друге фазе, док гласовни развој још није био предалеко одмакао, били су могући дисимилаторно-асимилаторни процеси, а такође уједначавања по аналогiji. Мејеова дисимилација²⁹ у случајевима као **kosa* „falx“ уместо ***sosa* < **kos-* (уп. стинд. *śas-trám* „нож“)³⁰ замислива је само у другој фази, кад је спирантиза-

²⁸ Позајмица из неког „протосатемског“ дијалекта. Аналоган назив пружало би лит. *túksantis* ‘1000’ као позајмица из прасловенског, уп. Трубачев 1973, 305 д.

²⁹ Меје је претпостављао дисимилацију према **s*, но може се допустити да су и други контексти (близина *r*, *u*) спречавали палатализацију и доводили до настанка дублетних форми, уп. у овом зборнику рад колегинице Lefeuivre, стр. 271.

ција већ била почела али се још чувао веларни призвук испред фрикатива: $*ksVs-$ > $kVs-$. У случају да су се два палатала нашла у истој (сложеној) речи, дисимилација или асимилација била је такође могућа у тој, али већ и у првој фази са фонологизованом меким $*k̄$. Тада је могла деловати и аналогија. На пример, $*x < *ks$ у псл. дијал. **proxa* према регуларном $*s < k̄s$ у **proso*, стпрус. *prasan* ~ тох. В *proksa* 'врста (јела од?) житарица' може се објаснити аналогијом према (дисимилованом) $*kos-$ у **kosa*, **kositi*, ако се прихвати етимологија по којој би у основи била префиксална сложеница **pro-k̄som* (*g^heitom*) '(жито) које се *ī*рво *kosi*, тј. пре доспева за жетву од осталих врста'.³¹

Што се тиче наше сложенице, док је код њеног другог члана присутно колебање на прајезичкој равни $*(s)meuk-s-$ / $*(s)meuk̄-s-$, за први, именски, $*(s)ker-$ / $(s)kor-$ нема индиција палаталног анлаута. Стога пре него о дисимилацији два палатала овде може бити речи о регресивној асимилацији палаталности, можда удруженој са метатезом иницијалне групе у варијанти анлаута са *s-mobile* $*sker-$ > $*k̄šer-$ > $*k̄šer-$.

Ако смо у праву када псл. $*m̄k-$ / $*(s)myk-$ и $*mus-$ / $*mys-$ своди-мо на исти праие. корен $*(s)meuk-$ / $*(s)meuk̄-$, запажа се семантичко раздвајање варијанте са веларним $*k$ која је остала везана за основну семантику „уклањања, скидања“ од оне са $*k̄ > s$ чије се значење сузило на лучење течности, пре свега телесних. Овде разматрана сложеница очитује стање пре те семантичко-фонетске бифуркације, јер у њој и за $*-m̄x-$ са веларним и за $*-m̄s(l)-$, $*-mys(l)-$ са палаталним рефлексом ваља претпоставити семантику „скидања, гуљења“. То се уосталом слаже са чињеницом да је посредни заједничко балтско-словенско образовање које нам, уз друге примере као **kosa*, **proso*, **proxa*, *sermuš* / *čermuš*, **brusiti* према лит. *braũkti* итд., говори нешто о географији и хронологији познопраиндоевропске палатализације, потврђујући да је у њој балтско-словенски ареал (а донекле и староиндијски) имао периферан положај у односу на (прото)ирански иновациони центар. Стога је то у балтском и словенском био сразмерно по-

³⁰ Међу случајеве у којима се такво објашњење чини делотворним може се убројати и горепоменути $*kermous-$ > 'срмуш' > $*čermuš$ / *sermuš*, а такође $*gosty$ уместо $**zosty < *ghostis$ „(странац) који се поздравља руковањем“ према стинд. *hásta-*, ав. *zasta-* „рука“ итд. (детаљно у мом прилогу предатом за зборник XII конференције Индоевропског друштва [Indogermanische Gesellschaft] одржане у Кракову октобра 2004).

³¹ Детаљно у мом прилогу предатом за зборник скупа *Symposium Baltic languages, Slavic languages: contact, confrontation, comparison*, одржаног у Паризу априла 2006.

зан и у извесној мери реверзибилан процес непотпуног домашаја, са колебањима присутним и унутар ужих дијалекатских целина.

Литература

- ЛМС — *Лейбиш Маџице српске*, Нови Сад.
 ОП — *Ономаџолошки прилози*, Београд.
 СЕЗБ — *Српски еџнографски зборник*, Београд
 Трубачев 1973 — О. Н. Трубачев, Лексикографија и етимологија, *Славянское языкознание*, VII међународни сјезд славистов, Варшава, 294–313.
 Шекуларац 1987 — Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске њовелје*, Титоград.

*

- Boryś 1978 — W. Boryś, Dwa archaizmy leksykalne w gwarach serbsko-chorwackich (sztok. *trëmesla*, czak. *šćüt*), RS XXXIX 37–45.
 Düppeler Lexikon — Museumsdorf Düppel, *Lexikon: Nutzung heimischer Holzarten im Mittelalter*, <http://www.dueppel.de/lexikon/holzart.htm>.
 Gnomon — *Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft*, München.
 Otrębski 1965 — J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, t. II *Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa.
 Perpillou 1996 — J.-L. Perpillou, *Recherches lexicales en grec ancien. Étymologie, analogie, représentations*, Louvain-la-Neuve.
 Pulević/Samardžić — V. Pulević, N. Samardžić, *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Podgorica 2003.
 RS — *Rocznik Sławistyczny*, Kraków.
 Šulek — B. Šulek, *Imenik bilja*, Zagreb 1879.
 ZNŽ — *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb.

Aleksandar Loma (Belgrade)

Two Serbian dialectal archaisms from a Balto-Slavic perspective

Summary

Serb. dialectal names of the bird cherry (*Prunus padus*) *trijesla*, *trensla*, *srijensla*, *srensla*, *stresla* attested in Montenegro are not to be separated from their literary synonym *sremza* (also dial. *cremza*), Slov. *srëmsa*, *črëmsa* / *črënsa* as well as from Proto-Slavic *čermъxa / *čermuxa ‘id.’, Lith. *šermukšle*, *šermukšnis*, Latv. *cermukša* ‘Rowan, *Sorbus aucuparia*’. Rowan’s bark being characterised by a very high concentration of tannin, a further comparison with SCr. Štok. *trijeslo* ‘tan’, Kajk. *črëslo*, etc. seems plausible; in view of Czech *tríslo* ‘diaphragm’, another dialectal word from Montenegro can be taken into account, *tremesla*

‘diaphragm’, which leads to suppose in both meanings, ‘bark, tan’ and ‘midriff’ a protoform **čermъslo* beside **čerslo*. Whereas the latter is explained as a suffixal derivative from **čer(s)ti, čьr(t)q* ‘to cut, to bark’, for Balto-Slavic **Kerm(o)uKs(-l)-*, with a double alternation of the voiceless palatal and non-palatal stop, a composite structure seems more probable. By analogy with PSI. compounds **(s)kor-lup-*, **(s)kor-lusk-* it may be analysed as **Ker-m(o)uKs-*, with the athematic stem of the word for ‘bark’ **(s)kora* as its first element and the verbal root IE. **meuK-s-* ‘to remove, to peel’ as the second. A further connection can be established with PSI. **kormyslo / *čьrmyslo* ‘shoulder pole’ < **kor-/kʲ-mūk(s)l-*.

aloma@f.bg.ac.yu